

Фурса С. Я.

професор кафедри нотаріального, виконавчого процесу і адвокатури, прокуратури, судоустрою Науково-навчального інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук

Фурса Є. І.

професор кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права Державного торговельно-економічного університету, кандидат юридичних наук

ПОМІЧНИК ТА СТАЖИСТ АДВОКАТА: МЕТА, ЗАВДАННЯ І РЕЗУЛЬТАТИ

В різні періоди розвитку адвокатури питанням стажування кандидатів в адвокати присвячувалися наукові праці як вчених, так і практикуючих фахівців згідно яких можна було простежити як видозмінювалося стажування, зокрема, й розмір оплати за стажування зменшився з 20 мінімальних розмірів заробітної плати до трьох тощо [1]. Такі дослідження вселяють надію в те, що фахівці і науковці здатні впливати на процеси, які пов'язані з організацією та діяльністю адвокатури України. Якби відповідних змін не відбулося, то вартість стажування б нині складала б 134 000 грн., а це могло б стати істотною перешкодою для молодих і талановитих юристів поповнити ряди адвокатури.

Спробуємо розглянути питання стажування кандидата в адвокати в контексті сучасних доктрин навчання у вищих закладах освіти загалом, досвіду педагогічної роботи, а також раціонального сприйняття навчання фахівців у сфері права. Так, на сьогодні мають бути абсолютні і раціональні пріоритети в галузі навчання, які варто сконцентрувати на виконуваний ролі і функціях, які мають бути властиві тому чи іншому фахівцю. Тому при отриманні юридичної освіти варто виділяти функціональне навантаження, яке має обумовлюватися виконуваною роллю і відповідні показники у сукупності мають визначати рівень кваліфікації, яким має володіти той чи інших фахівець. Так, існують такі освітні рівні як «бакалавр», «магістр», що свідчить не тільки про строк та вартість навчання, а й ступінь підготовки фахівця. Сьогодні все на стільки формалізовано і стандартизовано, що залишається очікувати наступного кроку, що всі викладачі будуть читати матеріал за одним конспектом чи навіть всім студентам будуть надавати відеоматеріали для опанування ними певного матеріалу. Але ще гірша небезпека в таких стандартах для викладачів полягає в тому, що зараз в програмах започатковано визначати компетентності: Інтегральна компетентність, Загальні компетентності, Фахові компетентності за освітньою програмою, які у свою чергу складаються з купи складових,

які мають свідчити про якість програми та здібності студента, які він отримає після вивчення певної дисципліни. Якщо довести цю «ідею» не до формального зазначення в програмах, а до реального втілення і вимагати від викладачів, щоб по кожній відповіді і, тим більше при складанні іспитів, вони заповнювали відповідні таблиці компетентностей, то навряд чи в них вистачить сил і часу на таку освітню роботу, не дивлячись на те, що викладач має також займатися і наукою. Наперед зазначимо, що це формальне явище ще не зачіпило адвокатуру і це позитивний момент, оскільки ми маємо визнати, що компетентність мусить бути, але наявність формальних декларацій про купу компетентностей не робить відповідну програму більш якісною, а знання студентів ґрунтовними.

В Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [2] вимоги щодо освіти як до адвоката, так і до помічника адвоката однакові, тобто наявність повної вищої юридичної освіти (статті 6 та 16 Закону). Виходить, що виконувати ними функції за складністю однакові?! Ми не будемо, в даному конкретному випадку, брати до уваги випадки, коли частина адвокатів може направити свого помічника для участі у судовому засіданні по нескладних справах, хоча це і прямо не передбачено в Положенні про помічника адвоката [3], але у п. 8 Права та обов'язки помічника адвоката має місце положення, що помічник, за погодженням з адвокатом, може проходити стажування (8.1.3.), тобто помічник як і стажист згідно п. 1.11 Положення про організацію та порядок проходження стажування для отримання особою свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю [4] може застосовувати технічні засоби з метою фіксування процесуальних дій та судового процесу в порядку, передбаченому законом та в межах проваджень, в яких *стажист самостійно або сумісно з керівником стажування здійснює захист, представництво* та надання правової допомоги фізичним та юридичним особам; – одержання письмових висновків спеціалістів, експертів з питань, що потребують спеціальних знань.

Але у ч. 2 ст. 16 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» має місце застереження про те, що помічник адвоката не може виконувати доручення адвоката, які належать до його процесуальних повноважень (прав та обов'язків) адвоката.

Тому потребують узгодження між собою Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та «Положення про організацію та порядок проходження стажування для отримання особою свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю» і Положення про помічника адвоката.

Інші адвокати своїх помічників використовують в ролі «подай», «принеси», «завези» тощо.

Питання полягає в співмірності і співпадінні інтересів помічника адвоката та самого адвоката. Так, очевидно, що частина адвокатів зацікавлена в тій або іншій ролі помічника, але постає питання, а які фактори впливають на сприйняття такої ролі. Ось тут хочеться навести приклад із власного

педагогічного досвіду, коли спілкуєшся зі студентами, які погано навчаються, то вони посилаються на те, що їх змусили батьки навчатися на юридичному факультеті, а вони не планують робити кар'єру правника. Інші студенти бажають навчатися, змагаються і конкурують між собою. Отже, при нібито природньому відборі, до юридичних навчальних закладів потрапляють «випадкові» студенти, які не планують робити юридичну кар'єру і готові зупинити своє навчання після закінчення бакалаврату. Сьогодні вони можуть обійняти посаду помічника адвоката (ст. 16 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»), але не зможуть стати помічником нотаріуса, оскільки до нього висувається ще така додаткова вимога як стаж роботи у сфері права не менш як три роки до того, як стати помічником нотаріуса (ст. 13 Закону України «Про нотаріат») [5].

Давайте говорити відверто, ті хто мають в своєму підпорядкуванні хорошого помічника: кваліфікованого і вихованого, то вони не хочуть з ним розлучатися. Тому доволі часто, *реальні* помічники не мають юридичної освіти, а працюють тривалий час з адвокатом або нотаріусом, оскільки не мають шансів конкурувати з ними і не мають бажання робити власну кар'єру або в них не вистачає коштів для того, щоб отримати юридичну освіту та розпочати власну кар'єру. Достатньо сказати, що навіть у важкий воєнний час деякі помічники нотаріусів отримують заробітну плату по двадцять тисяч гривень і їх це абсолютно влаштовує. Тому на практиці мають місце ситуації, коли особу приймають на роботу не помічником адвоката, нотаріуса а припустимо секретарем, консультантом для якого не потрібна вища юридична освіта і тоді відносини між адвокатом, нотаріусом і цією особою будуть будуватися на нормах законодавства про працю.

Якщо ж подивитися на обов'язки адвоката, то він мусить сприяти необхідному рівню компетентності помічника адвоката та підвищенню кваліфікації помічника адвоката та його професійного рівня (п. 9.2.3 і 9.2.5 Положення). У цьому зв'язку виникає риторичне запитання, а навіщо хорошему адвокату готувати собі конкурента і створювати умови, за яких останній набуде досвіду, цілком можливо, створить свою клієнтську базу з числа клієнтів цього ж адвоката.

Тому важливим є як сприймати статус помічника адвоката як перехідний, щоб звільнитися від обов'язку проходити стажування згідно ч. 5 ст. 10 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» чи коли особа тривалий час працює помічником адвоката та у його інтересах.

Крім того, виходячи із аналізу «Положення про організацію та порядок проходження стажування для отримання особою свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю», можна встановити певні неузгодженості, оскільки відомості про помічника адвоката мають заноситися до Єдиного реєстру адвокатів України (п. 4.10 Положення). Якщо визнати статус помічника адвоката як тимчасовий, щоб не проходити стажування, то письмового доручення адвоката достатньо для визнання повноважень

помічника третіми особами. Навіть з формального боку, то до назви Єдиного реєстру адвокатів України слід внести зміни та викласти її у такій редакції «Єдиний реєстр адвокатів, помічників адвокатів в Україні».

Такий аналіз статусу помічника авторами зроблений з метою, щоб у порівняльному аспекті, підійти до аналізу статусу стажиста адвоката, як особи, яка склала кваліфікаційний іспит і має намір у майбутньому працювати адвокатом. Порівняно із помічником адвоката, то не адвокат платить заробітну плату стажисту, а останній оплачує адвокату як керівнику стажування згідно угоди 70 відсотків від внеску саме: за проходження у нього стажування та навчання.

Помічник адвоката звільняється від проходження стажування за умов: якщо він працював у адвоката на умовах повного робочого тижня протягом одного року, а роботодавцем за таку особу до державного бюджету України сплачувався Єдиний соціальний внесок у встановленому законом порядку та розмірі (п. 8.4. Положення).

Для порівняння, стажування може здійснюватися у вільний від основної роботи час стажиста. Так, згідно п. 1.6 Положення про організацію та порядок проходження стажування для отримання особою свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю можна здійснити приблизний підрахунок кількості годин відведених для проходження стажування. Так, стажування здійснюється протягом шести місяців і обчислюється шляхом сумарного обліку робочого часу стажиста на виконання програми та плану стажування. Загалом робочий час стажиста за увесь період стажування має становити не менше 550 (п'ятсот п'ятдесят) годин, з яких не менше 50 (п'ятдесят) годин робочого часу має становити заняття стажистом юридичною практикою. Тобто, якщо ми визначаємо лише календарні дні, то стажист мусить працювати кожен день по $550/183 = 3$ години, якщо ж ми беремо до уваги, що адвокати працюють у вихідні дні вдома, то стажист має відпрацювати лише в робочі дні (зокрема, у 2022 році) $550 / 249 \times 2 = 4.4$ години на день.

Якщо ж ми виходимо з восьмигодинного робочого часу за основним місцем роботи, що, як правило, триває з 9 до 18 години, то на стажування припадають вечірні години, коли державні установи і суди не працюють, хоча багато хто з адвокатів використовує цей час для зустрічей з клієнтами, підбиття підсумків за день і розгляду планів на наступні дні. Але цей час не найкращий для того, щоб приділити його стажуванню, оскільки після судових засідань і напруги в змагальному процесі потребується час для відпочинку. Зрозуміло, що у випадку виграшу справи і емоційного піднесення можна поділитися відомостями про перемогу і способи її досягнення з молодим і уважним слухачем. Існують й клієнти-бізнесмени, яких влаштовує вечірній час для зустрічей, коли вони звільняються від виконання власних обов'язків, тому можна припустити, що стажист здатен буде суміщати основну роботу і як передбачено Положенням – другорядну, тобто стажування.

Крім того, помічник адвоката мусить прослухати спеціальний курс-

інструктаж введення в професію помічника адвоката у Вищій школі адвокатури НААУ, а стажисти – Адаптаційний курс в професію адвоката для стажистів [6].

Слід зазначити, що статус стажиста адвоката істотно відрізняється від статусу помічник адвоката, який тривалий час працює у останнього. Важко знайти співпадіння інтересів адвоката та його стажиста, оскільки він, фактично, навчатиме свого конкурента, якщо той не залишиться далі працювати у цього адвоката або у даному бюро, адвокатському об'єднанні. В основі статусу стажиста лежить тимчасовий характер.

Стажист адвоката – це спеціальний статус особи, яка йде в адвокатську професію і якій залишилося виконати лише формальні вимоги, а саме: мають бути надані документи: індивідуальний план стажування, поточні звіти стажиста, звіт про оцінку стажування, звіт про результати стажування, щоденник про проходження стажування (п. 1.8 Положення). В той же час, «залишення на другий строк стажування» свідчить про те, що не всі стажисти проходять своєчасно та успішно стажування.

У п. 1.11. Положення йдеться про *самостійність* професійної діяльності стажиста, але, на нашу думку, це положення потребує аналізу, оскільки саме адвокату – керівнику стажування слід особисто та завчасно узгодити із фізичними і юридичними особами види та характер участі стажиста в заходах щодо захисту, представництва та надання правової допомоги таким особам. Але ж в цьому випадку керівник стажування бере на себе відповідальність і не тільки перед фізичними і юридичними особами, а й перед тими органами влади, куди може звернутися стажист в інтересах клієнтів адвоката. Більше того, як свідчить практика, доволі часто помилки в судах «списуються» на упередженість суду, але ж ми допускаємо до участі в процесі стажиста і експериментуємо на людях і їх долях. Слід зазначити, що перелік повноважень стажиста, що встановлений у п. 1.11 Положення слід вважати вичерпним, хоча останній пункт передбачає і «надання інших види правової допомоги», які, на нашу думку, слід розуміти у контексті ст. 19 Закону України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність».

Тобто формальний бік має співпадати з реальними повноваженнями стажиста – він працює лише під керівництвом адвоката, який має контролювати його дії, відповідати за них, а також оцінювати їх. Тому організувати роботу стажиста наодинці з клієнтами можна, але має забезпечуватися відповідний відеозапис, щоб керівник стажування здатен був проаналізувати якість і результати роботи, а також, що є надзвичайно важливим – у разі необхідності усунути зроблені стажистом помилки. Більше того, такі відеозаписи можуть бути додані до звітів і проаналізовані при оцінці якості підготовки стажиста і можливості виконання ним повноважень адвоката.

Отже, ступінь «самостійності» в діях стажиста варто розглядати і врегульовувати в програмі стажування і виділити його певні етапи: спочатку стажист може бути лише присутнім під час роботи адвоката з

клієнтами, потім з можливістю задавати останнім питання, але отримавши на це дозвіл адвоката, лише в наступному може сам проводити консультації в присутності адвоката, який здатен буде усунути недоліки стажиста у його роботі. Остаточна стадія підготовки стажиста – це не тільки консультування, а й визначення ним розміру гонорару та підготовка проекту договору про правову допомогу у конкретній справі тощо.

Головна помилка молодих адвокатів доволі часто лежить або в недооцінюванні власних знань та здібностей, або в їх переоцінці. Саме ці помилки важко потім усувати, оскільки в першому випадку, клієнт буде вважати свою справу програшною, а в другому – виграшною. Не можна допускати, щоб клієнт втрачав надію на захист власних прав через невпевненість стажиста або переоцінював свою позицію, що справа проста і виграшна. Тому завдання керівника стажування пов'язані й з педагогічними і психологічними навичками, які мають застерегти виникнення помилок у майбутній професійній діяльності молодого адвоката. В першому випадку адвокат втратить клієнта через невпевненість у власних силах, а у другому випадку- через обіцянку він може втратити не тільки клієнта, а й власний авторитет та наробити купу помилок, щоб досягти обіцяного ним результату.

Усе наведене та можливість припинення стажування свідчить про те, що кандидату в адвокати *доцільно* проходити стажування до складання кваліфікаційного іспиту, а не після, щоб він був впевнений у власних здібностях та у виборі професії, а також почув об'єктивну думку фахівців професії і не витрачав час, зусилля і кошти, якщо для професії адвоката в нього не вистачає ні знань, ні здібностей, а за рисами характеру він не зможе займатися таким видом діяльності.

Якщо подивитися на сучасні стандарти вищої освіти і тенденції до запровадження стандартів в адвокатській діяльності, то вони зовні нагадують одні й ті самі лекала, оскільки мають дисциплінувати адвокатів в наданні правової допомоги, зокрема, безоплатної [7], [8]тощо.

Тому варто говорити про діяльність адвокатів не тільки як творчу і незалежну професію, а й про скрупульозність в заповненні всіляких протоколів та адвокатського дос'є, підзвітність адвокатів, які надають безоплатну правову допомогу тощо. При цьому, ми не висвічуємо особливості діяльності адвокатів в окремих адвокатських об'єднаннях, де дисципліна нагадує військову. Очевидно, що не всім адвокатам до вподоби така «бюрократична діяльність», але кандидату в адвокати слід враховувати специфіку його майбутньої діяльності ще на стадії прийняття рішення про свою майбутню професію, а саме: яку роботу адвокат виконує і якими здібностями, знаннями, навичками він повинен володіти та які риси характеру йому повинні бути притаманні. І чим раніше кандидат в адвокати усвідомить це, тим ліпше буде для нього і адвокатури України в цілому, оскільки буде менше клієнтів, які постраждають від недобросовісної діяльності таких адвокатів.

Коли ж кандидат в адвокати витрачає значну кількість сил і коштів, складає іспит, проходить стажування і хоче довести своє прагнення стати адвокатом до реалізації, а в остаточному рахунку настає запізнє розчарування, особливо нині у складний воєнний час, коли багато хто з адвокатів і адвокатських об'єднань не здатні отримувати істотний та, навіть, необхідний дохід, що обумовлює скорочення кількості персоналу адвокатських об'єднань.

Список використаної літератури:

1. Овсяннікова О. Стажування кандидата в адвокати: проблеми та перспективи. *Вісник Національної академії правових наук України*. № 4 (75) 2013 URL: http://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/ilovepdf_com-253-260.pdf.
2. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 липня 2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>.
3. Положення про помічника адвоката, затверджене рішенням Ради адвокатів України від 25 вересня 2015 року № 113. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/pologennya/2018-07-25-polozhennya-109_5b597bee364e2.pdf.
4. Положення про організацію та порядок проходження стажування для отримання особою свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/pologennya/2022-03-25-polozhennya-38_624ef9620381e.pdf.
5. Закон України «Про нотаріат». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>.
6. Обов'язкові курси. URL: <https://www.hsa.org.ua/category/obov-yazkovi-kursy>.
7. Про затвердження Стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у цивільному, адміністративному процесі та представництва у кримінальному процесі: Наказ Міністерства юстиції України від 21.12.2017 № 4125/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1554-17#n13> (дата звернення: 05.05.2022)
8. Про затвердження стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у кримінальному процесі: Наказ Міністерства юстиції України від 25.02.2014 № 386/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0337-14#Text> (дата звернення: 05.05.2022)